

Minden zsarnokság súlyos és gyűlöletes, de a kollektív zsarnokság a legsúlyosabb s a leggyűlöletesebb.

Franciaország (bízvást tehetne volna hozzá: minden ország) alkotmánya annyit ér, amennyit a közerkölcsök s az emberek érnek. Egy ország alkotmánya kitűnő, ha érvényre juttatják mindazt a jót, melyet ez az alkotmány produkálhat. Viszont átkozott rossz lesz ugyanaz az alkotmány, ha elkövetik mindazt a rosszat, mely annak leple alatt elkövethető.

Minden polgár tartozik tisztelettel s engedelmességgel a törvényeknek, melyek a nemzet akaratának kifejezése. Ideértve az adóügyi törvényeket is, melyeket szintén respektálni kell.

Mint hogy a köztársaságban nincsenek sem előjogok, sem örökölhető hivatalok, ennek folyománya, hogy minden hivatal és méltóság elnyerése mindenki számára lehetséges. Elnyerhetősök egyedüli feltételei: a képesség s a tehetség. Ha az állami hivatalok betöltésénél s az előléptetéséknél politikai befolyások érvényesülnek, ezek okvetetlenül a köztisztviselők közepszerűségét s azok jellemének romlását eredményezik.

A hazaszeretet hirdetésével és magasztalásával végződik Doumer «*Livre de mes fils*» című könyve, melyet minden serdült ifjú kezébe szeretnék adni. És meg vagyok győződve, hogy ugyanazt akarja majd megtenni minden tanférfiú és minden szülő, aki ezt a könyvet elolvassa.

KÁLMÁN MIKSA.

A HAZAI KÖZÉPISKOLÁK HAJNALKORA.*

Békefi Remig a népoktatás történetéről írt pályakoszorús akadémiai munkájában a tulajdonképeni népiskola mellett a városi latin iskolákról, vagyis középiskoláink középkori őseiről is érdekes adatokat közöl. A középkori iskoláztatás kizárólag egyházi intézmény vala s e tekintetben meglepetéssel tapasztalhatjuk, hogy még mindig jelentéktelen községekben, főleg a szászok közt és a székely földön, 40—50 kapuszám mellett sem igen marad el az iskola s akárhány plebánussal nem rendelkező kis falubóll ismerjük a tanító nevét. A polgári elem fejlődésével városainkban igen korán megalakulnak a valláson és egyházi éneken kívül írás-olvasásra, sőt a számolás és a latin nyelv elemeire is kiterjeszkedő iskolák, melyeknek végzettei mint scholariosok az 1382—1484, 1493-iki esztergomi, 1494-iki nyitrai, az 1515-iki

* A népoktatás története Magyarországon 1540-ig. Az Oltványi-díjjal kitüntetett pályamű. Írta Békefi Remig. Budapest, 1906. I—XXXIII. 1—549.

veszprémi zsinatok rendelete szerint a miséző papnak segédkeztek és zsolttárok éneklésére is jogosítva valának. Olykor a tanításnál is segédkeztek a scholarisok s Brassó városában Wolfgang scholaris 1533 dec. 1-ig a Szent Bertalan egyház (ma az ó-brassói) iskolájában egy évig tanított.

A latin nyelv elemeit Donatusnak Békefi által a körmöcbányai levéltárban felfedezett grammatikai töredékéből láthatólag a templomi éneklés kedvéért tanították. Nagyobb városaink az alapismeretek körén jókor túlemelkedtek s a kassai iskola 1514-ben «gymnasium» (XLII. oklevél), 1517-ben «akadémia» (CCXIX. és CCXX. okl.), 1535-ben pedig épenséggel «celeberrimus gymnasium» (CCCVI okl.) gyanánt jó említésbe. Az ilyen iskolákban Heydin Sebald «*Formulae Puerilium Colloquiorum*»-ját használták, mely 1528-ban Strassburgban magyarnémet nyelven jelent meg először annak jeléül, hogy már az anyanyelv tanítása is hódítani kezdett. Ennek az iránynak szolgálatára Krakkóban a lengyellel három nyelven adták ki Heydin művét, sőt ugyanott 1531-ben Erdősi Sylvester János által szerkesztett magyar nyelvvel négy nyelvű kiadás is megjelenvén,* a magyar anyanyelvi oktatás is erős közszükség lehetett már akkor

A külföldi egyetemekre is elég tekintélyes számban kerültek eme gymnasiumainkból, mert a bécsi egyetemen 1365—1450 között Brassó 77, Szeben 72, Kolozsvár 62, Pozsony 52, Várad 48, Pécs 41, Esztergom és Fehérvár 38, Körmöc és Sopron 36 s Zágráb 33 hallgatóval szerepelt. A krakkói egyetemet még sűrűbben keresték fel gymnasiumaink abituriensei s 1493—1538 között 1892 magyar hallgatót küldött Bártfa, Berethalom (Medgyes mellett Nagyküküllőm.), Besztercebánya, Eperjes, Kézsmárk, Körmöcbánya, Nagyszeben, Segesvár, Selmecbánya, Szomolnok. És az az érdekes, hogy Szeged 31, Pest 25, Buda 17, Nagyvárad 15, Kassa és Torda 12—12, Deés 10, Temesvár 9, Debrecen és Ujlak 8—8, Cegléd, Esztergom és Szikszó 7—7, Nagybánya és Tur (Mező) 6—6 hallgatóval vannak megörökítve.

A Stöckel híres bártfai iskolamestertől fennmaradt törvényekben 1528-ból hyperdidascalus, publicus és privatus pädagogusról és præceptorról is olvashatunk, s a nyilvános és magántanítók, sőt az osztályvezetők is rendszeresítve valának. Az igazgató rector scholæ, ki Szászvároson 1522-ben baccalaureus vagyis egyetemet végzett, a városi tanácstól egy öltönyre való, négy frt jutalomban részesült, hogy szorgalmasan gondozza az ifjúságot. Baccalaureo rectori scholæ

* Lásd Dóczi Lajos: Heydin Sebald gyermeki beszélgetéseinek latin-magyar szövege 1531-ből. Irodalomtörténeti Közlemények VII. évf. 1897. 55—60. 1. Különlenyomat 3—8. 1.

causa unius vestis, quam dominis consules dederunt illi, ut haberet diligentiam cum iuvenibus fl. 4. (CCLVI oklevél.) Besztercebányán még segédtanítóságra is jutott baccalaureus, ami elég vonzónak tün-
teti ezeket az állásokat. A tanulók egy része alumneumban étkezett s az iskolában lakott (Kassa, Nagyszében). Besztercebánya 1539-ben hetenkint 16 denárnyi húst juttat iskolájának. Vág Besztercén iskola-
alamizsna fejében minden levágott marha nyelve vagy azzal egyen-
értékű hús járt ki (lingua autem pecorum detur ad Scolam scola-
ribus pro elemosinis CXCIX oklevél). A városon elhelyezett tanulók
díja a maihoz mérten csekélység vala. 1347-ben Bölcsi Dénes fia,
Sándor Váradon egy szabónénál három márkáért alkudta ki évi száll-
lását, ellátását. 1510-ben Temesváry Miklós két öccse Kassán Paizs-
gyártó Péternél évi 28 frtért nyert teljes ellátást (CCXI okl.). A tanu-
lók egyenruhát viseltek s Kassán 1541-ben Erdélyi György János fia
zöld tunicát viselt (tunica viridi coloris vitam gerebat gymnasiumque
vestrae civitatis eotunc ipsum visitare cerebamus stb. CCXIX okl.).
Iskolai előadásokból Bártfán, Pozsonyban 1498-ban karácsonyi játék,
1512-ben passiójáték, 1497 és 1516-ban húsvéti passio, Kőrmöcbányán
szini előadás (comödia) fordult elé.

A szegény tanulók sokféle címen élveztek jótéteményeket.
Bártfán a város hiveit és tizedét írták össze; az új bírót, a tanácsot
üdvözölték (Bártfa, Pozsony, Zólyom); eső, vihar ellen harangoztak
(Eperjes, Késmárk); hajnalban (Szeben), vásár kezdetén (Beszterce-
bánya, Eperjes, Bártfa, Késmárk, Trencsén) harangjelt adtak; a szent
sírnál passiót énekeltek (Bártfa, Eger, Igló, Besztercebánya); Krisz-
tus koporsóját őrizték, segédkeztek az istentiszteleten, a városi irodán
(Eger) stb. E gymnasiumok nagy része a reformációval 1530—40
között átalakult. Eperjesen 1531-ben, Kassán 1533-ban, Kézsmárkon
1536-ban, Besztercebányán 1537-ben, Selmechányán 1538-ban, Brassó-
ban Honterussal 1544-ben, Nagyszébenben 1545-ben köszönt be a pro-
testáns gymnasium.

Középiszkolai jellegű városi iskolákat igazol Békefi 1540-ig követ-
kező helyeinkben: Bártfa, Berethalom, Beszterce, Besztercebánya,
Bélabánya, Brassó, Buda, Csötörtökhely (Szepesm.). Csötörtökhely
(Kőrösm.), Eger, Eperjes, Erzsébetváros, Felka, Gönc, Gyöngyös,
Győr, Gyula (Corvin János özvegyét 10 tanulóval temették s 1518-ban
a plébánus köteles volt az iskolát is javítani). Gyulafehérvár (1457-ben
magister Thomas de Cybinio pro nunc Scolae Albensis rector), Igló,
Ivanc, Kamonc, Kassa (1394-től), Kálmáncseh (Somogym. 1485),
Kesztléc (Tolnam. 1486), Kézsmárk (1451-től iskolamesterei), Kis-
szében (1435-től), Kolozsvár (1405 Gáspár iskolamester és városi
jegyző), Kőrmöcbánya (1499), Krompach (1501), Liptószentmiklós

(1562), Liszka (Zemplénm. 1472), Lőcse (1417, Marcali (1497), Mecenzéf (1536), Mezősomlyó (ma Nagyszemlak Krasznaszörénymegye 1397 Hemfy Benedek alatt), Modor (1506), Monoszló (Kőrösm. 1516), Nagybánya (1388), Nagymihály (Zemplénm. 1355), Nagy Szuk (1430 Halbgebachten Henrik iskolamester szép misekönyvet másolt arany initialékkal), Nagyszeben (1446 Grandenis Arnold fia, János a hét szabad mesterség (artes liberales) baccalaureusa rector scolæ (oklevél XCI.) s 1457 Stephanus de Schenk Maioris scolæ rector... Antonius Joannes Cultelifaber... in minoribus locatus scolæ in Cybimi (CXII. okl.), Nagyszombat (1510), Ó-Buda Felhévizen, Pápa (hét harangozó Scholæ reformatæ Papensis 1531), Papoc (Vasm. 1367), Pásztó (1509), Pest (1238 H scholasticus), Pécs (1495), Pozsony (1302 négy iskolája), Prázmár (1456), Szász-Régen (1483), Sáros (1526), Sárospatak (1521), Selmezbánya (1452), Siklés (Baranyam. 1543), Somorja (Pozsonym. 1437), Sopron (1400), Sóvár (1532), Szaplonca (Kőrösm. 1474), Szántó (Abaujm. 1516), Szászsebes (1352), Szászváros, Szeged (1522 öt iskolamester), Szelindek (Szebenm. 1394), Szepes (1513), Szepesváralja (1450), Szepsi (1458), Székelyvásárhely (Maros V. 1495 Gernyeszei István a szabad művészetek baccalaureusa), Székesfehérvár, Szikszó (Abaujm. 1517), Szomolnok (1456 Brue Deolhár György iskolamester és városi jegyző), Tályá (Zemplénm. 1539), Torda (1469 Szomorfalvi Mikola János fia, Ferenc iskolamester; 1500 Gergely deák iskolamester), Trencsén, Újsziget (Sárvár mellett, Vas megye Melanchton 1537 octob 7-én írja Nádasdy Tamásnak: «Úgy értesülök Dévai Biró Mátyástól, hogy te nagy költséggel iskolát állítasz és a legjobb mesterségek tanulmányait feltámasztod»), Ujváros (Abaujm. 1497), Ungvár (XIV. század vége fele), Vág-Beszterce (1506), Várad, Veszprém (1489), Visegrád (1495), Zágráb (1360), Zólyom (1510). Ime tehát a káptalani iskolákon kívül oly tekintélyes számú középiskolánk virágzott a XV. században, hogy főleg a többi sejtethők oda vételével megközelíti a mostanit is.

Azt hiszem, középiskolánk szempontjából nem érdektelen Békefi munkája eme részének behatóbb megismerése. Ajánlom kartaársaimnak.

TÉGLÁS GÁBOR.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

— Közgyűlések.

Az *Orsz. Középkiskolai Tanár Egyesület* f. évi közgyűlése a XL-dik volt. Budapesten jul. 2. és 3. napjain tartotta mintegy 200 tag részvételével. *Beöthy Zsolt* elnöki megnyitójában a jellemképzés-